

Helleborus orientalis

Helleborus, Kerstroos, Lenteroos of Nieskruid

door: Corry Lambregts

Nu in december is het weer zover. Bij de tuincentra staan de voorgetrokken *Helleborus*-planten klaar om u tot aankoop te verleiden. Meestal gaat het om *Helleborus niger* die wordt aangeboden, of kruisingen hiermee. In ieder geval zijn het deze van nature vroegbloeiende planten die de naam Kerstroos verdienen.

Het is verwonderlijk hoe een tuinplant, die zo'n twintig jaar geleden nauwelijks bekend was, in korte tijd zo populair is geworden. Niet minder verbazingwekkend is de drukte wanneer kwekers begin maart *Helleborus*-dagen organiseren.

De naam

Het woord *Helleborus* komt uit het Grieks. Bij de uitspraak hoort de klemtoon officieel op de vetgedrukte letter -e- te liggen. In de praktijk gebeurt dat echter zelden. De echte *Helleborus*-liefhebber is eraan te herkennen.

Helleborus is een giftige plant. Hellein betekent doden, bora is voedsel. De wortels van de plant bevatten helleborine, een giftige stof. Andere aanwezige gifstoffen zijn saponine en protoanemonine.

De oude Grieken gebruikten het wortelpoeder bij krankzinnigheid en epilepsie. Ook werd het toegepast als braakmiddel, bij obstipatie en hartritmestoringen. Of dat altijd goed ging is de vraag. Het is zeer waarschijnlijk dat Alexander de Grote (323 jaar voor Chr.) overleden is aan een overdosis van de *Helleborus*.

De in Nederland gebruikte naam: Nieskruid, dankt de plant ook aan de medicinale toepassing. De gedroogde wortels werden vermalen tot poeder en bij het opsnuiven zorgde dat voor stevige niesaanvallen. Voorzichtige medici hebben tegenwoordig het gebruik van Nieskruid overgelaten aan de diergeneeskunde. Paarden worden ermee genezen van huidwormen.

Familie

Aan de zaden is te zien tot welke familie de plant behoort, namelijk de Ranunculaceae. Ook het ingesneden blad verradert de familierelatie, net als de vijfthalligheid van de bloemblaadjes.

Het verspreidingsgebied van *Helleborus* beslaat bijna heel Europa, met uitzondering van Scandinavië, Noord-Duitsland en Polen. Het zuidelijkst in Europa vinden we de planten op Corsica en Mallorca en in Zuid-Griekenland. Veel planten komen voor in de Balkanlanden. Ook in Azië, o.a. Turkije, het zuiden van Rusland en in de bergen van Nepal en Tibet komen soorten voor.

Botanische soorten

Zonder volledig te willen zijn, volgt hier een opsomming van soorten die in tuinen voorkomen.

H. niger, geen gemakkelijke plant, niet geschikt voor de doorsnee liefhebber. De groei is traag, de plant kan alleen in halfschaduw op vruchtbare, kalkrijke grond tot volle wasdom komen. De witte bloemen hebben vaak last van opspattende grond, omdat de plant maar 25 tot 30 cm hoog wordt. Daardoor krijgen ze lelijke vlekken. Het zou de oorzaak kunnen zijn van bladvlekkenziekte, waar de plant dood aan kan gaan. De bloei valt hier meestal in februari en maart, maar in de Oostenrijkse bergen zag ik ze ooit massaal met kerst bloeien.

H. foetidus, het Stinkend nieskruid. Deze naam heeft hij gekregen vanwege de geur die de wortels van de plant verspreiden. Hij is te herkennen aan een sterk ingesneden blad en een groenige bloemkleur, soms met een klein rood randje aan de onderkant. Deze plant komt nog zeldzaam voor in Zuid-Nederland en Vlaanderen.

De selectie *H. foetidus* 'Wester Flisk' heeft meer rood aan de bloemrand en ook rode zijtakjes. Het blad is duidelijk grijzer.

H. foetidus is een gemakkelijke plant die kort leeft, maar zich rijk uitzaait en altijd voor nakomelingen zorgt. Ook 'Wester Flisk' komt soortecht terug.

Helleborus orientalis, lichtroze

H. viridis, de wrangwortel komt voor in Frankrijk tot Oostenrijk. De subspecies *occidentalis* zien we ook in België en Nederland als stinsenplant. De naam zegt iets over de bloemkleur: namelijk groenig.

H. lividus, komt uit Mallorca en is hier onvoldoende winterhard.

H. argutifolius, voorheen *H. corsicus*, komt uit Corsica en Sardinië. Kan op een beschutte plaats in de tuin uitgroeien tot 1 meter hoogte. Heeft fors en ingesneden blad dat ook getand is en soms marmerkleurig. Een goede tuinplant, vroeg bloeiend met groenige bloemtrossen. De plant is ook kort levend maar zaait royaal uit.

H. odorus, is zeker de moeite waard. De geelgroene bloemen ruiken naar appels. De plant staat liefst op een beschutte plaats, beschermd tegen de wind.

H. tibetanus, uit China, is een echte liefhebbersplant. Koop deze plant pas als je zeker weet dat deze gekweekt is en niet uit het wild geroofd.

H. multifidus heeft ragfijn, haast varenachtig, ingesneden blad, komt uit Italië en Kroatië.

H. atrorubens, komt uit Slovenië en Kroatië; de bloemkleur is donker paars-rood.

H. purpurascens, uit Centraal-Europa tot aan de Kaukasus, heeft zeer donkerpaarse bloemen tot bijna zwart. Dat maakt ze slecht zichtbaar tegen donkere aarde.

H. cyclophyllus, uit de Balkan en Griekenland. Groot en stevig ingesneden blad, vroege bloei met groene bloemen.

H. orientalis, de grootste groep planten die geschikt is voor tuinen hier. Tevens is het ook de soort die de naam Lenteroos verdient. De bloei begint in februari en loopt door tot in april-mei. Het zijn gemakkelijk groeiende planten die in bloemkleur kunnen variëren van wit naar roze tot rood en heel donkerrood. Sommige soorten hebben donkere stippels op de bloemblaadjes. De plant krijgt dan de toevoeging: subsp. *guttatis*. Ze zaaien zich rijkelijk uit en kruisen onderling waardoor er steeds nieuwe varianten

in kleur en vorm ontstaan. Kwekers selecteren hier uit en voorzien de planten dan van nieuwe cultivarnamen, soms met kwekersrecht. Het kruisen van bepaalde planten gebeurt door handmatige bestuiving. Doel is nieuwe kleuren bv. van wit naar (licht)geel of het verkrijgen van dubbele bloemen. Ook wordt er geselecteerd op bloemvorm, de meeste bloemen hangen als klokjes naar beneden, wat het zicht ontnemt op de fraaie bundels meeldraden. Dus zoekt de kweker naar meer opgaande bloemen. Wie echter nadenkt over de bloeiperiode begrijpt waarom de bloemen hangend zijn. In tijden van sneeuw en hagelbuien wil de plant zijn meeldraden en stampers, zijn geslachtsorganen, beschermen. Vorst deert de bloemen niet, bij erge kou trekt de plant de suikers terug uit de bloem, die hangt dan slap. Bij stijging van temperatuur vult de plant de suikers weer aan en komt weer op spanning.

Kruisingen

H. × nigricors (*H. niger* × *H. argutifolius*,) steriele hybride met meerdere witte bloemen die lang goed blijven.

H. × sternii (*H. argutifolius* × *lividus*) vruchtbare hybride met rozige bloemen en stengeldelen, echter slecht bestand tegen strenge vorst.

H. × ericsmithii (synoniem *H. nigristern*) Gekruist uit *H. × sternii* × *H. niger*. Beter winterhard dan *sternii* en witte bloemen met roze zweem.

Ongetwijfeld zijn er nog meer en zullen er meer gemaakt worden.

Standplaats

De grond moet humusrijk, vochthoudend en toch goed doorlatend zijn. Natte voeten in de winter is erg slecht voor de meeste soorten. De meesten komen uit kalkrijke streken, ze houden dan ook van kleigrond of toch minstens een goed verzorgd plantgat. Daar kunnen ze dan jaren op dezelfde plaats blijven staan. Ze houden niet van verplanten. Pas neergezette planten hebben soms last van verplantstress en groeien en bloeien het eerste jaar niet. Alle *Helleborus*-typen geven de voorkeur aan lichte tot halfschaduw. Staan ze in de zomer toch in de volle zon, zullen ze extra water nodig hebben. Om bladvlekkenziekte te voorkomen en ook smetten op de bloemen, is het aan te raden vroeg in het jaar, ruim voor de bloei, al het oude blad weg te knippen. Draag hierbij handschoenen, niet alleen voor de kou maar vooral om irritatie van de plantensappen te voorkomen. Bijmesten van de planten vooral op schrale grond kan tweemaal per jaar met koemestkorrels en door tweemaal een gift van magnesiumsulfaat (= kiezeriet of bitterzout), opgelost in ruim water. Het is aan te raden om dit na de bloei en in augustus toe te dienen.

Vermeerderen

Zoals uit voorgaande tekst al blijkt, is zaaien de makkelijkste manier om de planten te vermeerderen. Het resultaat kan verrassend zijn, omdat soorten onderling kunnen kruisen. Het zaad heeft een koudeprikkel nodig om te kiemen. In de tuin gebeurt dat spontaan. Na de winter zijn veel zaailingen te zien in de buurt van de echte soorten. Soms ook op verdere afstand want mieren en hommels zorgen niet alleen voor de bestuiving, maar dragen de zaden ook verder van de plant. Het delen van volwassen planten wordt ook aangegeven als mogelijkheid om te vermeerderen. Dat moet liefst onder water gebeuren en dan nog is het een riskante zaak. Vaak overlijden alle twee de helften. Van steriele cultivars zijn echter geen zaailingen te verwachten. Dan rest alleen bovenstaande mogelijkheid voor wie meer planten wil zonder kopen.

In het Arboretum

Hier zijn diverse typen *Helleborus* te vinden. Net buiten het entreegebouw aan de rechterkant staat een grote groep *H. orientalis*, in de kleuren wit, roze en rood. Ook staat er een *H. cyclophyllus* tussen met groene bloemen. In de paterstuin links bij het hek staan *H. × sternii*, *H. argutifolius* en enkele kruisingen. In het pinetum staan weer grote groepen *H. orientalis* in prachtige rode kleuren. Verder langs het mortuarium zijn *H. argutifolius* en *H. niger* te vinden. Sommige zullen al tijdens de kerst hun knoppen of bloemen tonen, maar zelfs vanaf pasen is er nog volop van *Helleborus* te genieten.

Bronnen

- Boek *Helleborus* van Marlene St. Ahlburg (Engels)
- Wikipedia: nieskruid
- Aantekeningen van Groei en Bloei-lessen.

